

Grafiek 1: *Bevolkingsontwikkeling in België, per gewest 1831-2007.*

Bron: *Institut de Démographie, UCL en Nationaal Instituut voor Statistiek.*

Willibrord Rutten

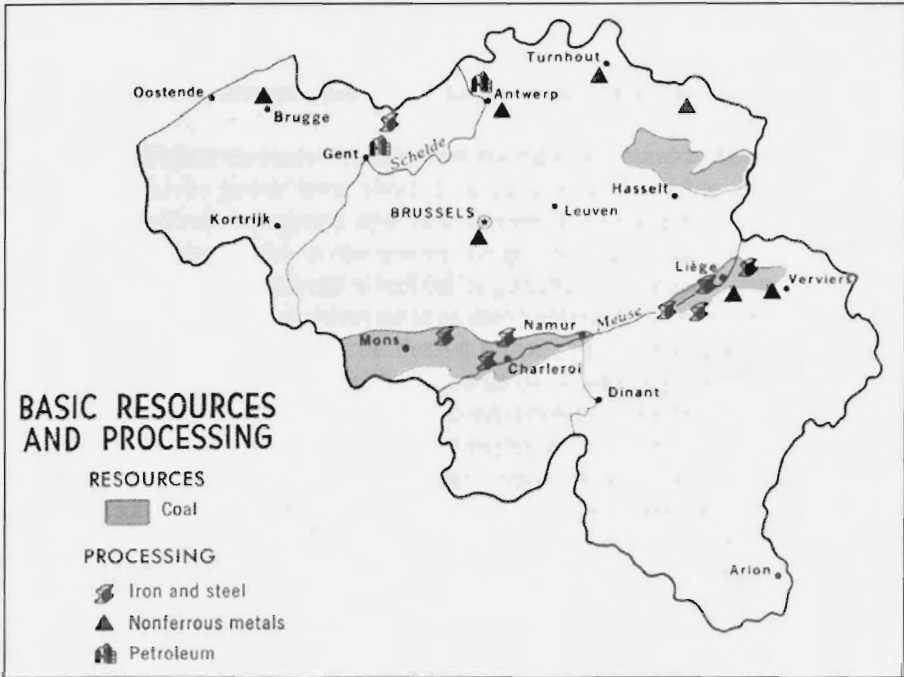
Bevolkingsdaling in Wallonië. De demografische voorsprong van de Walen

Bevolkingskrimp is een demografisch verschijnsel waarmee België, althans het Waalse gewest, al langer vertrouwd is. Al in de jaren dertig van de twintigste eeuw werd Wallonië geconfronteerd met een teruglopende bevolking. Het vraagstuk stond sinds 1945 hoog op de agenda van de Waalse politiek. Deze bijdrage gaat over de bevolkingsdaling in Wallonië. Hoe is het probleem ontstaan en wat waren de achtergronden? Hoe is erop gereageerd en hoe is het vraagstuk op de maatschappelijke agenda gekomen? Welke oplossingen werden er bedacht om de neergaande trend te keren? Speciale aandacht verdient in dit verband het rapport-Sauvy. De Franse demograaf Alfred Sauvy schreef in 1962 in opdracht van de *Conseil Economique Wallon* een rapport om Wallonië van de 'demografische ondergang' te redden. Het rapport-Sauvy heeft destijds in België heel wat stof doen opwaaien, omdat het de staatkundige eenheid van het land ter discussie stelde. Voor Belgische demografen, in ieder geval de Franstalige, geldt het rapport nog altijd als een ijkpunt. Men spreekt van vóór en ná Sauvy.¹ Ook in de Nederlandse pers is het rapport destijds niet onopgemerkt gebleven.

Stormachtige bevolkingsgroei 1830-1910

Grafiek 1 brengt de demografische ontwikkeling per gewest in beeld vanaf het ontstaan van België. Het is een reconstructie, want de huidige administratieve indeling in gewesten bestaat pas sinds 1993: Wallonië, Vlaanderen en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.² Wallonië, de bakermat van de Industriële Revolutie op het Europese vasteland, beleefde in de negentiende eeuw een stormachtige demografische opgang. Het inwonertal van Wallonië is tussen

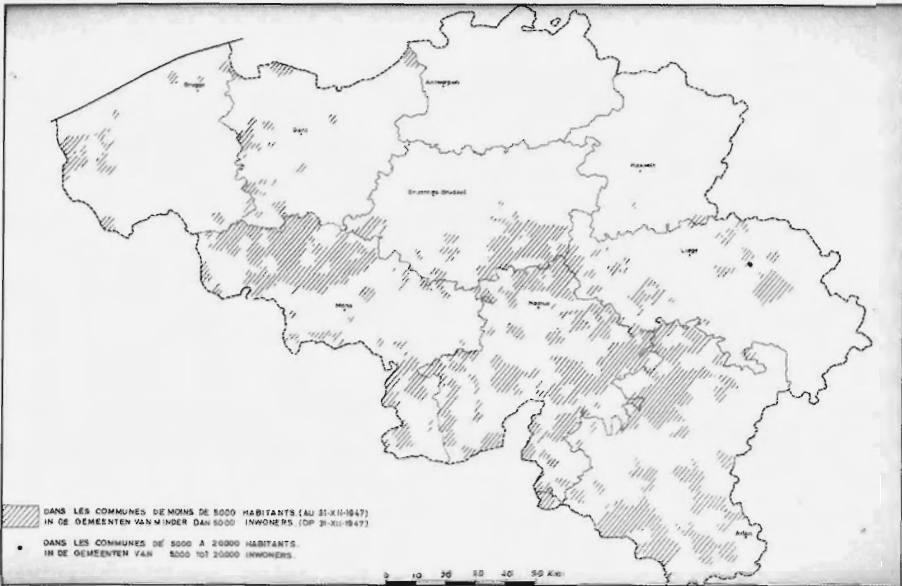
- 1 Robert André, 'Wallonie 1831-1996. D'une forte croissance à une regression potentielles. Deux révolutions démographiques dans un contexte d'immigration de conjoncture', in: *Wallons d'ici et d'ailleurs. La société wallonne depuis la Libération* (Charleroi 1996) 19-51. Michel Loriaux, *Les démographies belge et wallonne au XXe siècle. De la natalité au vieillissement: entre inquiétudes et espoirs* (Université Catholique Louvain-la-Neuve z.j.) zie <http://www.icampus.ucl.ac.be/claroline/backends/>.
- 2 Officiële statistische publicaties uit de tijd vóór de federalisering gaan uit van de Belgische eenheidsstaat en onderscheiden alleen provincies en arrondissementen. De moeilijkheid is dat het huidige Brussels Hoofdstedelijk Gewest niet samenvalt met het vroegere arrondissement Brussel, dat groter was. In de historische bronnen die ik heb gebruikt, bedoelt men met het tweetalige 'gewest' Brussel het oude arrondissement Brussel, dat wil zeggen het gebied van het huidige hoofdstedelijke arrondissement plus het bestuurlijke arrondissement Halle-Vilvoorde, dat sinds de federalisering bij Vlaams-Brabant hoort. Onder het gewest Vlaanderen verstaan wij de vier Vlaamse provincies plus het Brabantse arrondissement Leuven. Wallonië bestaat uit de vier Waalse provincies Luik, Luxemburg, Namen, Henegouwen plus het Brabantse arrondissement Nivelles (Nijvel). De provincie Luik werd in 1920 uitgebreid met de Oostkantons die Duitsland aan België heeft afgestaan. Zo kreeg Wallonië er opeens circa 60 duizend inwoners bij. In 1963 bij de definitieve vaststelling van de taalgrens is het verloop van de provinciegrenzen aangepast aan de nieuwe situatie. Zo werden de Voergemeenten overgeheveld van Luik naar Belgisch-Limburg, terwijl Moeskroen van West-Vlaanderen naar Henegouwen ging. Zo zijn er nog meer voorbeelden, maar de wijzigingen hebben geen grote gevolgen voor demografische getalsverhoudingen tussen de drie gewesten.

Kaart 1: Samber-en-Maas Vallei of 'sillon industriel' in 1968.

1831 en 1910 zo goed als verdubbeld. De bevolkingsgroei speelde zich vooral af in de smalle, langgerekte industriële zone van Wallonië, die bekend staat als de *sillon industriel* of Samber-en-Maas Vallei (zie kaart 1). Deze begint in Verviers in het oosten, volgt de rivierdalen van de Vesder, Maas, Samber en Hene in westelijke richting om uit te komen in de Borinage in het westen. Wij onderscheiden de industriële centra Verviers, Luik, Hoei, Namen, Charleroi, La Louvière en Bergen (Mons). Tegenwoordig woont hier ongeveer tweederde van de bevolking van het Waalse gewest.

Delen van Wallonië kregen echter al in de negentiende eeuw met bevolkingskrimp te maken onder invloed van de trek van het platteland naar de stad. Terwijl de bevolking van Wallonië als geheel nog groeide, waren uitgestrekte delen van het Waalse gewest sinds 1880 het toneel van een structurele bevolkingsdaling (zie kaart 2, gearceerde gebieden). De kaart beoogt slechts te laten uitkomen in welke gebieden de bevolkingsaanwas ononderbroken negatief was, gerekend over het tijdvak tussen 1880-1947. De omvang van de daling doet er even niet toe. Vooral kleinere, rurale gemeenten in de Ardennen, die geïsoleerd lagen ten opzichte van de industriële ontwikkelingskernen, werden door de bevolkingsdaling getroffen. Deze gemeenten, op één na allemaal met minder dan 5000 inwoners, lagen vooral in de provincies Namen en Luxemburg, voorts in de Brabantse Ardennen en in het westen van Henegouwen. De rurale exodus had te maken met de aantrekkingskracht van Brussel en van de industriële

Kaart 2: *Continue bevolkingsdaling. Belgische gemeenten, 1880-1947.*

Bron: Atlas van de Nationale Survey, tome I, ed. Ministerie van Openbare Werken, Bestuur van de Stedebouw en de Ruimtelijke Ordening. Losbladig (c. 1953).

centra in Wallonië. De aantrekkingskracht van deze centra op het Vlaamse platteland was niet minder groot, maar dit leidde daar niet tot een gestage achteruitgang van het inwonertal. Integendeel, grote delen van Vlaanderen waren gedurende de geobserveerde periode (1880-1947) het toneel van een ononderbroken bevolkingsaanwas, ondanks de trek naar de steden.

Wij stellen vast dat er achter de enorme bevolkingsgroei van het Waals gewest een grote diversiteit schuil ging op plaatselijk vlak. Tegenover gestage bevolkingsgroei langs de industriële oost-west as stond bestendige bevolkingsdaling in de Ardennen en Midden-België.

Stagnatie en krimp (1920-1947)

De Eerste Wereldoorlog was een keerpunt in de bevolkingsgeschiedenis van Wallonië. Na decennia van continue groei werd heel het gewest vanaf 1920 geconfronteerd met stagnatie en krimp (zie grafiek 1). De terugloop tussen 1910 en 1920 lijkt nog een incident, waaraan de oorlog schuldig was. Ook in Vlaanderen maakte de groei van de bevolking pas op de plaats. Door een combinatie van factoren – oorlogsgeweld, hogere (kinder)sterfte, een dip in de geboortecijfers en een emigratieoverschot – ging in heel België door de oorlog een demografisch potentieel van circa 600 duizend zielen verloren.³ Maar toen

3 Ernest Mahaim, ed., *La Belgique restaurée. Etude sociologique* (Brussel 1926) 61-69; gederfde natuurlijke aanwas 382.000 eenheden, berekend emigratieoverschot (1913-1920) 215.000 eenheden.

de vrede eenmaal was hersteld, pakte Vlaanderen de draad weer op, terwijl in Wallonië de bevolkingsgroei vertraging begon te vertonen. De ruime geboorteoverschotten die men vóór 1914 gewend was, kwamen niet meer terug in dezelfde omvang. In 1932 bereikte Wallonië voorlopig zijn grootste omvang van naar boven afgerond 3,1 miljoen inwoners, waarna de bevolking langzaam begon af te nemen. Tussen de beide wereldoorlogen kwamen er in Wallonië steeds meer gebieden bij waar de daling van de bevolking structureel was. In de rurale gebieden van Hoog-België was de natuurlijke aanwas vanaf 1930 dermate geslonken dat er geen compensatie meer was voor de vertrekoverschotten die, zoals reeds gezegd, structureel waren sinds eind negentiende eeuw.

Nog opmerkelijker is de bevolkingsontwikkeling in de *sillon industriel*. De industriële slagader van Wallonië kampte tussen 1930 en 1947 met een negatieve natuurlijke aanwas. Waar in deze zone nog behoorlijke vestigingsoverschotten bestonden, bleef de bevolking groeien. Dit was het geval in de arrondissementen Luik en Namen. Maar in de overige arrondissementen langs de industriële oost-west as waren de vestigingsoverschotten te gering om de natuurlijke verliezen ongedaan te maken.⁴ Met name de arrondissementen Mons en Charleroi, de grootste industriële centra, kregen vanaf 1930 te maken met een substantiële daling van hun inwonertal.⁵

1831	39,7		1947	35,3
1846	41,0		1961	33,8
1856	42,3		1970	32,8
1880	42,7		1981	32,7
1900	41,0		1991	32,6
1920	38,7		2000	32,6
1930	37,8		2007	32,4

Tabel 1: *Bevolking Wallonië als percentage van de totale Belgische bevolking.*

Bron: Frédéric Docquier, 'La démographie wallonne: historique et perspective d'une population vieillissante', in: *Wallonie. Atouts et références d'une région*, Freddy Joris ed. (Namen: Gouvernement wallon, 1995) 111-123, aldaar 112, tabel 1; <http://www.statbel.fgov.be>.

De bevolkingsdaling kwam in de tweede helft van de jaren veertig tot stilstand. In de tussentijd (1930-1947) was Wallonië 57 duizend inwoners kwijtgeraakt.⁶ Op zichzelf was een verlies van nog geen 60 duizend zielen geen spectaculair

4 Bron: *Atlas van de Nationale Survey*, tome II, ed. Ministerie van Openbare Werken, Bestuur van de Stedebouw en de Ruimtelijke Ordening. Losbladig (1964-1982), no. 81-82.

5 De provincie Henegouwen verloor tussen 1930 en 1945 84.327 inwoners.

6 Bron: Demografisch Instituut, Université Catholique Louvain-la-Neuve. Zie Frédéric Docquier, 'La démographie wallonne: historique et perspective d'une population vieillissante', in: Freddy Joris ed. *Wallonie. Atouts et références d'une région*. (Namen: Gouvernement wallon, 1995) 111-123. Waalse activisten zeggen dat het verlies veel groter was, maar die hadden politieke bedoelingen, bijvoorbeeld *Le problème de la dépopulation. Les cahiers des griefs wallons; I, publiés par la Commission des Griefs du Congrès National Wallonne* (1945).

getal, maar Wallonië spiegelde zich altijd aan Vlaanderen en daarmee vergeleken overheerste het beeld van demografische achteruitgang. Vanaf 1931 bouwde Vlaanderen zijn numerieke voorsprong gestaag uit. Het aandeel van de Waalse bevolking in het totaal liep terug van bijna 43 procent in 1880 via 35 procent in 1947 naar nog geen 33 procent in 1970 (tabel 1).⁷ Deze cijfers hadden voor de Walen verstrekkende consequenties, omdat ook hun politieke invloed ervan afhing.

Achtergronden

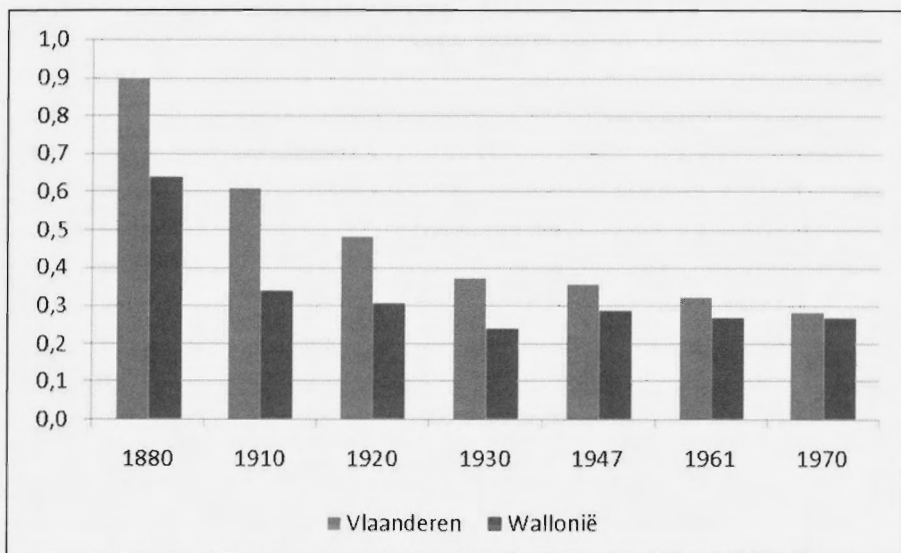
De vroegtijsdige bevolkingskrimp in Wallonië, zoals die zich sedert de jaren 1920 aftekende, had zijn wortels in de negentiende eeuw. De opvattingen over huwelijk en gezin veranderden. Anticonceptie deed zijn intrede. De snelle industrialisering van Wallonië stond aan het begin van een keten van sociale, economische en mentale veranderingen die diep ingrepen in het dagelijks leven van gewone mensen, zoals de opkomst van loonarbeid in fabrieken, de uitholling van het gezinsbedrijf en het verdwijnen van de huisnijverheid, de verstedelijking en de secularisering.⁸ Er ontstonden nieuwe toekomstperspectieven voor bijna iedereen. In deze context van sociaaleconomische modernisering was een groot, kinderrijk gezin niet meer aantrekkelijk. Kinderarbeid was trouwens verboden. In plaats van een bron van inkomsten werd het grootbrengen van kinderen een steeds zwaardere last. Daar kwam nog bij dat door de daling van zuigelingen- en kindersterfte steeds meer kinderen in leven bleven. Een groot gezin stond de stijging op de maatschappelijke ladder in de weg. Jonge stellen realiseerden zich dat zij het aantal geboorten dienden te beperken, als ze hun kans op verbetering van hun lot niet wensten te verspelen. De methoden van anticonceptie waren onzeker – ‘de pil’ was nog niet uitgevonden – maar de geboortebeperving binnen het huwelijk begon aan zijn opmars. Dit is in grote lijnen de achtergrond van de vruchtbaarheidsdaling in de moderne Westerse samenleving.

Wallonië was er in dit opzicht vroeg bij. Al vanaf de jaren 1870 begonnen de vruchtbaarheidscijfers daar af te nemen. De langdurige economische crisis die van 1873 tot 1892 de Waalse industrie teisterde, heeft het proces van geboortedaling bespoedigd. Geboortebeperving was het antwoord van de arbeidsgezinnen op de uitholling van hun levensstandaard.⁹ De modernisering van het voortplantingspatroon had in Wallonië een uitgesproken proletarisch karakter. Toen de economische conjunctuur in de loop van de jaren 1890 weer aantrok, keerden de arbeiders niet meer op hun schreden terug. De geest was uit de fles. Vlaanderen, dat nog lang een agrarisch en katholiek gewest is gebleven, deed voorlopig niet mee aan deze ontwikkeling. Het omslagpunt kwam daar veertig jaar later,

7 Licht afwijkende percentages treffen wij aan bij Robert André, *La population de la Wallonie dans la dualité démographique de la Belgique* (Brussel-Charleroi 1983). Kleine verschillen ontstaan door het al of niet meetellen van de (Duitstalige) Oostkantons.

8 Ron Lesthaeghe, *The decline of Belgian fertility, 1800-1970* (z.p. 1970).

9 Thierry Eggerickx, 'La transition de la fécondité dans le bassin industriel de la région de Charleroi au XIXe siècle: acteurs et motivations', *Revue du Nord* 84 (2002) nr. 347, 753-778.

Grafiek 2: *Index huwelijksvruchtbaarheid (I_m) in Vlaanderen en Wallonië, 1880-1970*

Bron: Philippe van Praag, 'Demografische ontwikkeling van de Zuidelijke Nederlanden circa 1800-circa 1975', in: *Algemene Geschiedenis der Nederlanden, dl. 10 (Haarlem 1981) 94-105, tabellen 1,3,6.*

omstreeks 1900-1910. Kijken we naar de indexcijfers van het verloop van de huwelijksvruchtbaarheid in Wallonië en Vlaanderen (grafiek 2). Het niveau van de huwelijksvruchtbaarheid in Wallonië was in 1880 al een kwart lager dan in Vlaanderen. In 1910 bedroeg de vruchtbaarheid in Wallonië nog maar de helft van 1880. De daling van de vruchtbaarheid zette zich voort, Vlaanderen volgde de trend op grote afstand.

Vanaf 1933 ontwikkelde Wallonië een sterfteoverschot (grafiek 3). Het verschil met Vlaanderen is frappant (grafiek 4). De Waalse vruchtbaarheid kwam nu beneden een kritische grens. Er werden te weinig kinderen geboren om de generaties te vervangen. Aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog varieerde het gemiddelde kindertal tussen 1,8 en 2,0 kinderen per vrouw, terwijl een gemiddelde van 2,1 vereist is om de vervanging van een generatie te verzekeren.¹⁰ De omvang van het sterfteoverschot werd nog versterkt doordat het proces van sterftedaling en stijging van de levensverwachting in Wallonië achterbleef bij Vlaanderen.¹¹

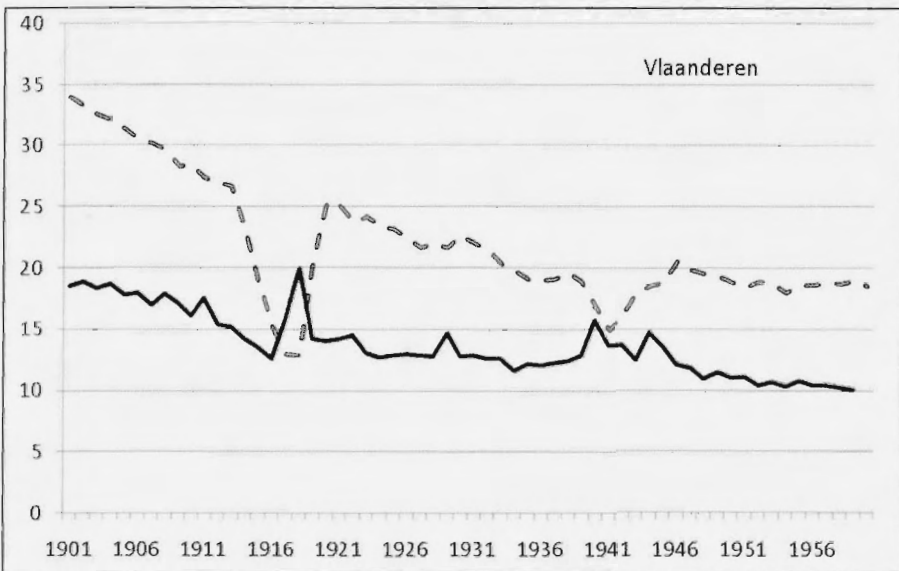
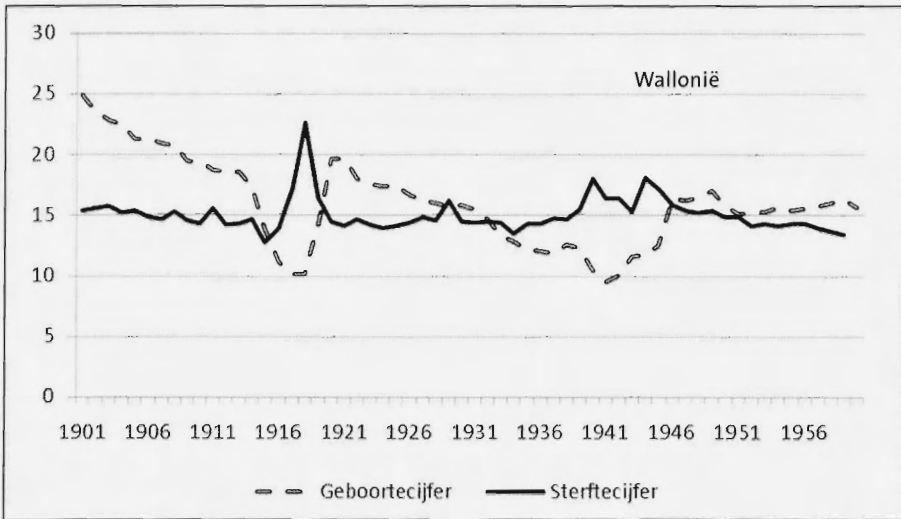
Na de Tweede Wereldoorlog

Na de Tweede Wereldoorlog begon de Waalse bevolking langzaam maar zeker weer te groeien. Zoals wel meer West-Europese landen beleefde Wallonië na de bevrijding een geboortegolf. De vruchtbaarheid begon weer toe te nemen. Het

¹⁰ Docquier, 'Démographie wallonne', 115.

¹¹ André, *La population de la Wallonie*, 43-49.

Grafiek 3-4: Geboorte- en sterfte per 1000 inwoners. Wallonië en Vlaanderen, 1920-1960

Bron: A. Dufrasne, *La situation démographique de la Belgique. Congrès International de la famille et de la population*, (Brussel: Nationaal Instituut voor Statistiek, 1946) 6. [Conseil économique wallon], *Le rapport Sauvy sur le problème de l'économie et de la population en Wallonie* (Liège 1962), annexes, tableau 1.

gemiddeld kindertal per vrouw liep op tot 2,7 rond 1960, maar het was allemaal tijdelijk en ook niet genoeg. Pas in 1961 keerde het inwonertal van Wallonië terug op het niveau van begin jaren dertig. De demografische achterstand ten opzichte van Vlaanderen was intussen nog groter geworden. In 1961 leefde 33,8 procent van de bevolking van België in Wallonië, in 1930 37,8 procent (tabel 1).

De opleving van de vruchtbaarheid ging voorbij toen in de jaren zestig de anti-conceptiepil op de markt kwam. In 1979 bedroeg het gemiddeld kindertal per vrouw nog maar 1,6. Intussen was ook het proces van vruchtbaarheidsdaling in Vlaanderen, dat altijd achterliep bij Wallonië, in zijn laatste fase terechtgekomen. Het perspectief veranderde daardoor. De demografische achterstand van Wallonië ten opzichte van Vlaanderen bleef bestaan, hij werd alleen niet groter. Tegenwoordig ontlopen de Waalse en Vlaamse vruchtbaarheidscijfers elkaar niet veel. Het Waalse cijfer (2004: 1,75) ligt de laatste twintig jaar zelfs een fractie (0,1 kind) boven het Vlaamse gemiddelde (2004: 1,65).¹² In beide gevallen evenwel wordt het vervangingsniveau van 2,1 bij lange na niet gehaald, hetgeen betekent dat beide gewesten naar verwachting vanaf 2030 (Vlaanderen) c.q. 2040 (Wallonië) met een daling van de bevolking te maken krijgen. Wallonië wordt dan voor de tweede keer in haar moderne geschiedenis met bevolkingskrimp geconfronteerd.

Reacties op bevolkingskrimp

Wat waren de reacties die volgden op de eerste episode van bevolkingsdaling? Het duurde een tijd voordat de gevolgen van de vruchtbaarheidsdaling zichtbaar werden. De geboorteoverschotten werden kleiner, maar doordat Wallonië een groot vestigingsoverschot had, bleef de Waalse bevolking groeien in ongeveer in hetzelfde tempo. Vooral de Vlaamse import was massaal. Vlaanderen ging in de negentiende eeuw gebukt onder structurele armoede. Emigratie naar Wallonië, het economisch zwaartepunt van België, was voor werkloze Vlamingen een manier om aan armoede te ontsnappen. In de Borinage en de andere industriële centra in Wallonië was er ruimschoots werkgelegenheid voor ongeschoolde en ongeoeffende arbeidskrachten. In het algemeen was het slecht betaald werk, waar de Waalse arbeiders zich niet meer voor leenden. De Vlaamse inwijkelingen assimileerden snel in hun nieuwe woon- en werkomgeving. De tweede generatie was vaak al volkomen verfranst.¹³

De eerste reacties kwamen kort na de eeuwwisseling. Toen begon het op te vallen dat de Waalse bevolkingsgroei vertraagde. In eerste instantie bepaalden vooral de zedelijke aspecten het debat, waarbij de Walen aansluiting zochten bij het discours dat in Frankrijk reeds aan de gang was, ook een land dat al vroeg met ontvolking worstelde.¹⁴ Geboortebeperking werd bestempeld als een nationale plaag en in één adem genoemd met criminaliteit, drankverslaving en pornografie.¹⁵ Vooral waarnemers uit rooms-katholieke kring kwamen in het geweer. Joseph Demarteau, hoofdredacteur van de *Gazette de Liège*, een katholiek dagblad, was de eerste. In een artikel dat hij in maart 1907 publiceerde, wraakte

¹² <http://www.statbel.fgov.be>.

¹³ Yves Quairiaux, *L'image du flamand en Wallonie (1830-1914). Essai d'analyse sociale et politique* (z.p. 2006).

¹⁴ Jean-Pierre Bardet en Jacques Dupâquier ed., *Dénatalité. L'antériorité Française, 1800-1914*. Communications; nr. 44 (Parijs 1986).

¹⁵ René Lavollée, *Les fleaux nationaux* (z.p. 1909).

hij het neomalthusianisme oftewel geboortebeperking als een kwaad erger dan het socialisme, ja zelfs erger dan het atheïsme: 'Le pays wallon, notre ville [Luik] se suicident lentement mais continûment par la diminution voulue et toujours plus meurtrière de la natalité'.¹⁶ In 1920 verscheen *La Wallonie qui meurt*, een opstel van A. Lemaire over de oorzaken en gevolgen van de geboortedaling.¹⁷ Gezien zijn achtergrond – hij was een pater jezuïet – lag het wel voor de hand dat hij geboortebeperking veroordeelde als een zonde tegen de Schepping. Bijzonder is dat Lemaire ook nog om een andere reden tegen geboortebeperking was: de toekomst van Wallonië stond op het spel. Hij waarschuwde voor de ontvolking die het gewest op termijn te wachten stond. In de provincies Luik en Henegouwen ging de vruchtbaarheidsdaling het snelst. In tientallen gemeenten was de natuurlijke aanwas negatief. De steden Luik en Verviers werden aangehaald als typische voorbeelden van *villes-tombeaux*, grafsteden waar meer mensen kwamen te overlijden dan er geboren werden. De inheemse bevolking was niet meer in staat zich voort te planten, stelde Lemaire vast. Het scheelde dat de Vlaamse immigranten relatief vruchtbare huwelijken hadden, anders zag het er voor Wallonië nog slechter uit.¹⁸ Als er niets veranderde, zouden straks de vreemdelingen van Vlaamse afkomst de overhand krijgen, hetgeen in de ogen van pater Lemaire ongewenst was. Ten eerste, een Vlaamse immigrant, hoe goed ook ingeburgerd, kon nooit een echte Waal worden, 'un Wallon pétillant et luron'.¹⁹ Ten tweede, de Vlamingen namen de Waalse gewoonten als het ging om gezinsplanning snel over. Men moest maar niet teveel rekenen op compensatie via de import van Vlamingen. De Vlaamse immigratie was toch al niet voldoende om de Waalse geboortedeficit geheel te compenseren. Bovendien, zo voorspelde pater Lemaire, zou met de opkomst van de mijnindustrie in Limburg de noodzaak van Vlamingen om over de taalgrens te gaan werken, komen te vervallen. Hij riep de Walen op niet toe te geven aan 'neomalthusiaanse praktijken'. De norm was minstens vijf kinderen per gezin. Zulke ouders waren pas echte Walen, aldus Lemaire.

Ook de ontvolking van het Waalse platteland, die al langer aan de gang was, trok de aandacht, maar de toon was gelijk anders. Ongeveer tegelijk met de brochure van Lemaire verscheen in 1919 een studie over *La dépopulation des campagnes* van Edmond Nicolai (* Verviers 1849 - † Brussel 1927), hoogleraar statistiek aan de Rijksuniversiteit Gent.²⁰ Gespeend van moralisme analyseerde hij de trek van de steden naar het platteland als een sociologisch verschijnsel.

16 Vert.: 'Het Walenland, en ook onze stad, is bezig zichzelf langzaam maar zeker uit te moorden door bewustte geboortebeperking en steeds vaker opzettelijke beëindiging van het ongebooren leven'. Aangehaald bij Robert André, 'Wallonie 1831-1996. D'une forte croissance à une regression potentielle. Deux révolutions démographiques dans un contexte d'immigration de conjoncture', in: *Wallons d'ici, Wallon d'ailleurs. La société wallonne depuis la Libération* (Charleroi: Institut Jules Destrée, 1996) 19-51, aldaar 19.

17 [A.] Lemaire, S.J., *La Wallonie qui meurt. Etude sur la natalité en Wallonie* (Brussel: Action Catholique, 1920).

18 Lemaire, *La Wallonie qui meurt*, 19.

19 Vert. Een sprankelende, vrolijke Waal.

20 Edm[ond] Nicolai, *La population des campagnes. Etude démographique des region rurales, industrielles et urbaines de la Belgique*, tweede herziene en vermeerderde druk (Brussel 1919). Eerder verschenen in *Bulletin de la Commission Centrale de Statistique XXI* (1909/20).

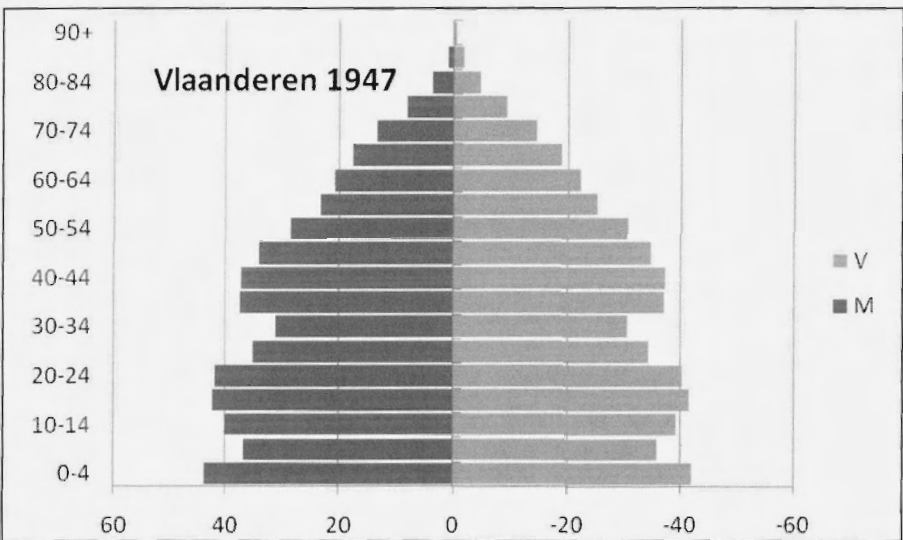
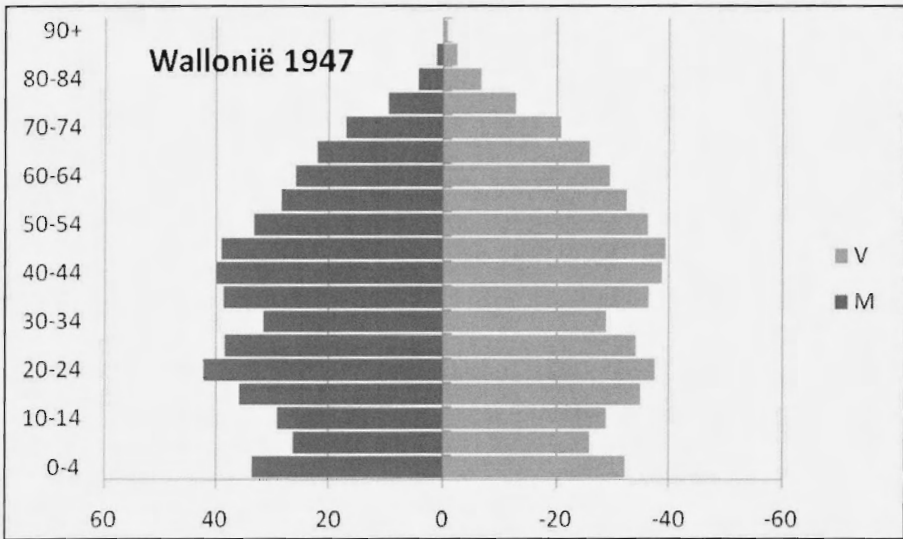
Wij stellen vast: de demografische stagnatie werd sinds begin twintigste eeuw in Wallonië als probleem onderkend. Het lijkt erop dat vooral de katholieke gezindte gevoelig reageerde op de veranderingen. Zedelijke bezwaren werden gekoppeld aan cultuurpolitieke. De vrees voor het verlies van de Waalse invloed en identiteit zat er al vroeg in. Na de Tweede Wereldoorlog vernemen wij weinig meer van de zedelijke bezwaren. Het accent kwam meer te liggen op de economisch-politieke schade van ontgroening en vergrijzing.

Waalse grieven

De *Conseil Economique Wallon (CEW)* had een belangrijk aandeel in het debat over de toekomst van het Waalse gewest na de Tweede Wereldoorlog. De Economische Raad voor Wallonië was een niet-gouvernementele organisatie, opgericht naar het voorbeeld van het Vlaams Economisch Verbond, dat sedert 1926 de sociaaleconomische belangen van Vlaanderen behartigde. De CEW was een breed samengestelde raad, maar in politiek opzicht allerminst neutraal. Zij streefde naar meer autonomie voor Wallonië. Dat was de gematigde stroming. Er was ook een radicale vleugel van de CEW, georganiseerd rond het blad *La Wallonie Libre*, die voorstander was van de aanhechting van Wallonië bij Frankrijk.

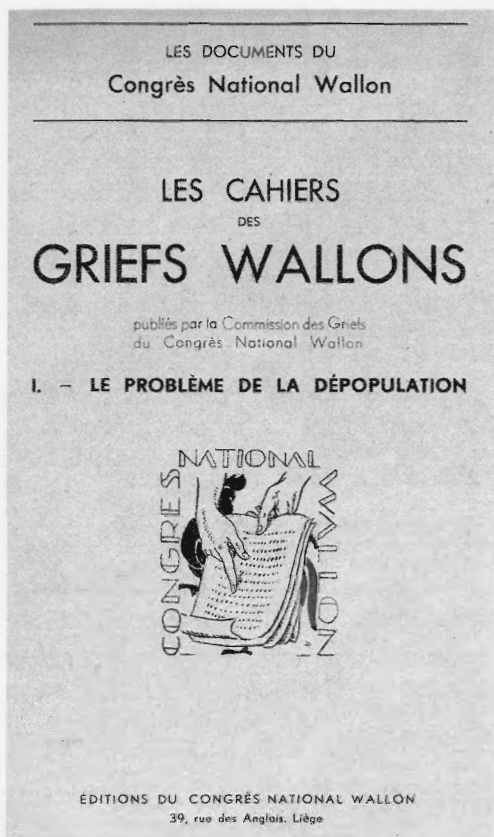
Na de Tweede Wereldoorlog probeerde de CEW allerlei Waalse noden hoog op de politieke agenda van Brussel te krijgen. In oktober 1945 organiseerde zij een Waals Nationaal Congres waar de noodklok werd geluid. Wallonië vergrijsde en als de trend zich voortzette, zou de bevolking van het Waalse gewest omstreeks 1980 met 30 procent zijn gekrompen. De laatste prognose was veel te pessimistisch, maar het was blijkbaar nodig om de publieke opinie wakker te schudden. Bovendien kon men in oktober 1945 nog niet weten dat er een geboorte- en migrantengolf zat aan te komen. Feit is dat de bevolking van Wallonië bezig was te vergrijzen. In 1947 werd er in België weer een volkstelling gehouden, die de bange vermoedens van het Waals Nationaal Congres bevestigde. De bevolkingspiramide van Wallonië zag er heel anders uit dan de Vlaamse: smal aan de basis (leeftijdscategorie 0-20 jaar) en breed aan de bovenkant (> 50 jaar). In Vlaanderen was het precies omgekeerd (grafiek 5-6).

Het Waals Nationaal Congres hield de ontgroening en de vergrijzing mede verantwoordelijk voor de achteruitgang van de Waalse industrie. Vooral de zware industrie en de steenkolenmijnen kampten met een groot personeelstekort. De CEW was bang dat door de haperende arbeidsvoorziening het economisch zwaartepunt zich op den duur zou verleggen naar het volkrijke Vlaanderen. Tegen de bevolkingsdaling en de dreigende afname van de beroepsbevolking moest een dam worden opgeworpen. Socialistische, liberale en andere antiklerikale groeperingen voerden de boventoon in de CEW. Een veroordeling van geboortebepierking hoefde men dus niet te verwachten. In plaats daarvan verwachtte de Waalse Raad meer heil van maatregelen ter verlaging van de zuigelingen- en kindersterftecijfers, betere gezondheidsvoorlichting

Grafiek 5-6: Bevolkingspiramide, 1947. Wallonië en Vlaanderen (inwoners in elke leeftijdsklasse per duizend van de totale bevolking).

en -opvoeding, goedkopere huurwoningen, gratis beroepsonderwijs en andere maatregelen om de kosten van het opvoeden van kinderen te reduceren. Maar voordat deze maatregelen effect zouden sorteren moest er eerst een institutionele dam worden opgeworpen om Wallonië te beschermen tegen de politieke gevolgen van bevolkingskrimp. België moest een federatie worden van gelijkwaardige gewesten.

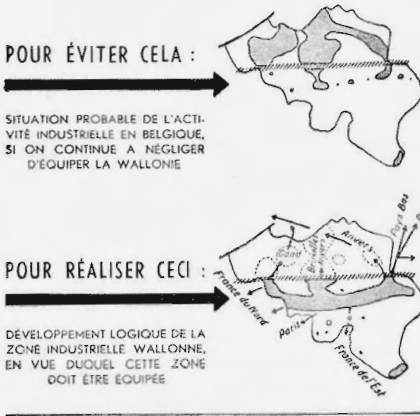

De eerste nachtmerrie van de Conseil Economique Wallon was dat het economisch zwaartepunt zich zou verleggen naar het volkrijke Vlaanderen. Collectie: auteur.

Steeds vaker gingen in de discussie over de bevolkingsontwikkeling politieke argumenten een rol spelen, naast de economische. De Walen liepen gevaar een etnische minderheid te worden. De zogenaamde minorisering (marginalisering) van Wallonië schreed voort. Het aandeel van de Walen in de totale bevolking, ooit 42 procent, was in 1947 gezakt tot 35 procent en de afkalving zou nog een tijd doorgaan. Hun politieke invloed dreigde ondermijnd te raken. De samenstelling van het parlement was namelijk gebaseerd op de omvang van de bevolking in de kiesarrondissementen, blijkend uit de volkstellingen. Om een voortgaande politieke minorisering van Wallonië tegen te gaan vond na 1947 geen zetelaanpassing meer plaats. Niet minder belangrijk was de dreiging van economische afkalving. Het nationaal inkomen per hoofd van de bevolking in Vlaanderen naderde langzaam maar zeker het Waalse niveau. Het economisch zwaartepunt verplaatste zich naar Brussel en Vlaanderen. De genoemde politieke en economische aspecten mogen we beschouwen als de belangrijkste ontstaansgronden van het bevolkingsdebat dat na 1945 begon. Intussen was

**POURQUOI
LA WALLONIE
RÉCLAME SON ÉQUIPEMENT**

Imm. G. Thoris, Liège

Tijdens het Waals Nationaal Congres in 1945 publiceerde de Conseil Economique Wallon zijn eerste cahier met Waalse grieven. Collectie: auteur.

de bevolking van Wallonië weer gaan groeien, maar de ontgroening en vergrijzing schreden voort. De CEW bleef het gevoel aanwakkeren dat Wallonië in een demografische crisis verkeerde.²¹ Niet meer het inwonertal als zodanig, maar de onevenwichtige ontwikkeling van de bevolkingspiramide en de scheefgroeiende verhoudingen tussen de actieve en niet-actieve bevolking kwam in het centrum van de aandacht te staan. Even leek het erop dat de CEW in de Vlaamse tegenhanger VEV een bondgenoot had gevonden om de bevolkingsproblematiek te bestrijden. Er verscheen in 1956 een gezamenlijke verklaring waarin de regering werd opgeroepen werk te maken van een meer kindvriendelijk gezinsbeleid en de budgetten voor kinderbijslag te verhogen.²²

²¹ 'La politique familiale belge et la crise démographique wallon', *Revue du Conseil Economique Wallon* 17 (november-december, 1955) 46-52.

²² Déclaration commune du Conseil Economique Wallon en du Conseil Economique Flamand sur le problème démographique et familial', *Revue du Conseil Economique Wallon* 23 (november-december 1956) 31-34.

Oplossingen (het Rapport-Sauvy)

Na een lange aanloop mondde het debat over het bevolkingsvraagstuk uit in het rapport-Sauvy, dat in maart 1962 verscheen.²³ Opdrachtgever van het rapport was de eerder genoemde CEW. Het contact met Sauvy dateerde al uit 1953 toen in het tijdschrift van de CEW een artikel van hem verscheen waarin de demografische wedergeboorte van Frankrijk ten voorbeeld werd gesteld.²⁴ De demograaf en econoom Alfred Sauvy (1898-1990) was directeur van INED, het Franse instituut voor Demografisch Onderzoek in Parijs.²⁵ Sauvy is ook degene geweest die onze woordenschat heeft verrijkt met de term *Le tiers monde*, de Derde Wereld.²⁶ In de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw was hij ook in Nederland een tamelijk bekende publicist. Hij was een verklaard tegenstander van nulgroei, de optie die onder aanhangers van de 'Club van Rome' opgeld deed.²⁷ Als raadgever van de Franse regering was Sauvy sinds 1938/1939 nauw betrokken bij de totstandkoming van de gezins- en bevolkingspolitiek. Evenals Wallonië kampte Frankrijk al vroeg met leegloop van het platteland en demografische vergrijzing. In 1939 werd in Frankrijk de *Code de la Famille* aangenomen die met geboortepremies en allerlei gezinsondersteunende maatregelen beoogde het demografisch tij te keren. Sauvy claimde dat het herstel van de Franse bevolkingsgroei na de Tweede Wereldoorlog in hoge mate de vrucht was van de *Code de la Famille*. Of de claim terecht was, staat nog te bezien. In ieder geval was het een reden om Sauvy te vragen het rapport te schrijven. Hij deed het samen met zijn INED-collega Roland Pressat, die zorgde voor het kwantitatieve fundament. Overigens heeft hij geen gebruik gemaakt van de uitkomsten van de volkstelling die in 1961 in België werd gehouden. De effecten van de geboorte- en immigratiegolf die zich sinds de laatste volkstelling van 1947 in België had voltrokken, konden de schrijvers niet meer verdisconteren. Maar met hun prognose van de bevolking in 1975 zaten zij er niet al te ver naast. Wallonië telde in 1975 niet 3,1 maar 3,2 miljoen inwoners. Het Waalse aandeel in de totale bevolking was niet 32,1 maar 32,8 procent. Veel werk hebben de schrijvers gemaakt van de berekening van de toekomstige ontwikkeling van de beroepsbevolking. Naar verwachting zou het volume van de Waalse beroepsbevolking tot 1975 een verlies lijden van

23 [Conseil Economique Wallon], *Le rapport Sauvy sur le problème de l'économie et de la population en Wallonie* (Luik 1962). Oorspronkelijk verschenen als twee artikelen. R. Pressat, 'Situation démographique de la Wallonie', *Revue du Conseil Economique Wallon* 54 (januari-februari 1962) 2-23 en A. Sauvy, 'Le problème de l'économie et de la population en Wallonie', *Revue du Conseil Economique Wallon* 55 (maart-april 1962) 24-51.

24 A. Sauvy, 'La renaissance démographique française. Un exemple pour la Wallonie', *Revue du Conseil Economique Wallon* 2 (mei, 1953) 14-21.

25 Patrick Festy ed., 'Hommage à Alfred Sauvy', *Population. Revue bimestrielle* 47, nr. 6 (1992).

26 Sauvy lanceerde 'Le Tiers Monde' in een artikel ('Trois mondes, une planète') in het Franse weekblad *L'Observateur* (d.d. 14 aug. 1952): '...car enfin, ce Tiers Monde ignoré, exploité, méprisé comme le Tiers Etat, veut lui aussi, être quelque'. Sauvy schreef daarin dat naar analogie van de Derde Stand – *le Tiers Etat* – in de tijd van de Franse Revolutie, er ooit een moment komt waarop ook de Derde Wereld – *le Tiers Monde* die eeuwig is uitgebuit en geminacht – een plek voor zich zal opeisen op het wereldtoneel.

27 In het Nederlands vertaald en uitgegeven o.a. Alfred Sauvy, *Nulgroei?* (Utrecht-Antwerpen 1975).

*De Franse demograaf en econoom Alfred Sauvy, gefotografeerd tijdens een conferentie in Luik, 1963.
Bron: Wallons d'ici et d'ailleurs, Charleroi 1996.*

per saldo 44 duizend personen, rekening houdend met een geleidelijk teruglopende participatiegraad in de leeftijdsklasse 15-19 jaar als gevolg van verlenging van de scholingsduur (leerplicht). Vlaanderen daarentegen mocht rekenen op een netto aanwas van 90 duizend eenheden.

Het tweede deel van het rapport was van Alfred Sauvy. Wallonië ging geen mooie toekomst tegemoet, zo stelde hij vast, noch in demografisch noch in economisch opzicht. De economische stagnatie werd door sommigen toegeschreven aan de uitputting van de Waalse steenkolenmijnen en de concurrentie van aardolie, maar Sauvy ontkende dat er een verband was. De ontgroening en de vergrijzing waren de werkelijke oorzaak. Bevolkingsgroei en hogere geboor-

tecijfers waren geen doel op zich, maar wel onontbeerlijk met het oog op economische groei. De industrie investeerde bij voorkeur in regio's met een jonge populatie en een ruim aanbod arbeidskrachten. Sauvy haalde het na-oorlogse Nederland aan als een mooi voorbeeld van een land waar groei van de beroepsbevolking (met 13 procent) hand in hand ging met toename van de arbeidsproductiviteit (met 46 procent) en verbetering van de koopkracht (met 40 procent). Om het tij te keren moest er een twee sporenbeleid komen. Spoor één was de verhoging van de geboortecijfers met 20 procent, spoor twee was het opvoeren van de immigratie naar een saldo van 32 duizend per jaar. Als dat slaagde, zou Wallonië weer in de pas lopen met het tempo van de vergrijzing in grote landen als Duitsland en Engeland. Meer was niet haalbaar. Wat betreft het eerste spoor was Frankrijk het lichtend voorbeeld. Het stelsel van geboortepremies, kindertoelagen en fiscale voorzieningen voor gezinnen kon men zo van Frankrijk overnemen. De extra kosten die de verhoging van de kinderbijslag met zich meebracht voor de staatsbegroting, kon men het best bestrijden via een verhoging van de accijns op olieproducten. Dat idee zal de Waalse kolenproducenten wel aangesproken hebben.

Met het tweede spoor, het aantrekken van arbeidskrachten uit het buitenland, had België in de tijd van de zogenaamde kolenslag na de bevrijding ruime ervaring opgedaan: achtereenvolgens werden tewerkgesteld in de steenkoolmijnen: Duitse krijgsgevangenen, *displaced persons* die op de vlucht waren voor het communisme, daarna Italianen, Spanjaarden, Grieken, Portugezen enz. De gastarbeiders zetten in dubbel opzicht zoden aan de dijk. Ten eerste zorgden zij voor een positief vestigingsoverschot, ten tweede leverden zij een positieve bijdrage aan de natuurlijke aanwas van de bevolking, omdat de gastarbeiders hun partners mochten laten overkomen. Gezinsmigratie werd geen strobreed in de weg gelegd. In het rapport-Sauvy wordt hij niet genoemd, maar de geograaf Omer Tulippe, hoogleraar aan de Universiteit van Luik, maakte ooit een interessante berekening van de bijdrage van de allochtone bevolking aan de bevolkingsgroei van het Waalse gewest. Wallonië had in de jaren 1954-1956 ondanks de vergrijzing een geboorteoverschot, maar dit was te danken aan de hoge geboortecijfers van de allochtonen bevolking. Zonder de allochtonen zou de natuurlijke aanwas negatief zijn geweest.

Het rapport-Sauvy mikte vooral op de arbeidsmigratie uit de mediterrane landen. De arbeidsreserve aan de andere kant van de taalgrens liet Sauvy links liggen. Zogenaamd vanwege het taalprobleem kon Wallonië geen beroep doen op Nederlanders, laat staan op Vlamingen. 'Il est dommage que la question linguistique ne permet pas faire appel à des Néerlandais et, à plus forte raison, à des Flamands ...'.²⁸ Daarmee ging Sauvy voorbij aan het feit dat sinds jaar en dag duizenden Vlaamse werkforenzen en ook een paar honderd Nederlandse grensarbeiders de taalgrens overgingen om in Waalse industrie- en bouwsector hun brood te verdienen.

²⁸ Vert. 'Jammer dat de taalproblematiek verhindert dat men een beroep kan doen op arbeidskrachten uit Nederland en vooral Vlaanderen'. Rapport-Sauvy, 53.

Natuurlijke aanwas per jaar. Inclusief en exclusief allochtone bevolking		1954	1955	1956
Wallonië	totaal	4.723	3.331	3.909
	autochtoon	-174	-1.364	-971
Brussel	totaal	1.865	1.857	1.809
	autochtoon	1.579	1.579	1.536
Vlaanderen	totaal	36.745	35.294	36.447
	autochtoon	35.254	33.882	35.033
België	totaal	43.333	40.482	42.165
	autochtoon	36.659	34.097	35.598

Tabel 2: *Natuurlijke aanwas van de bevolking, inclusief en exclusief allochtonen. België 1954-1956 per gewest*
 Bron: Omer Tulippe, *Natalité, mortalité, étrangers. Comité National de Géographie ed., Commentaires de l'Atlas de Belgique, planches 25 et 26 (Brussel 1960) 20-21, tabel 6.*

Het rapport-Sauvy zou waarschijnlijk in de vergetelheid zijn geraakt als hij zich niet had uitgesproken over het communautaire vraagstuk. Hij durfde te beweren dat België in feite geen eenheid was:

... les deux ethnies wallonne et flamande ont leur vie propre. Ce sont des deux êtres vivants, ayant une existence commune, mais ne tendant pas à l'unification et ne s'interpénétrant que très partiellement. En particulier, la langue se perpétue à travers les générations. Les migrations d'une région à l'autre sont faibles de sorte que la frontière entre les deux ethnies varie peu.²⁹

Zijn stelling dat België een duale samenleving was, bracht hem tot de conclusie dat het land een federale structuur nodig had. De eenheidsstaat stond de oplossing van de Waalse demografische crisis in de weg. Sauvy had al afscheid genomen van het idee dat het demografisch deficit van Wallonië een probleem was dat in nationaal verband opgelost kon worden. Het was niet de bedoeling dat Vlaanderen ook zou profiteren van de verhoging van de kinderbijslag. De Vlaamse gezinnen waren al groot genoeg. Om dat te voorkomen moest de Belgische eenheidsstaat op de helling worden gezet, om te beginnen met de federalisering van de gezinsuitkeringen: 'Mais une fois la séparation faite, la Wallonie profiterait intégralement des sacrifices qu'elle supporterait, et du même coup, les accepterait plus facilement'.³⁰

29 Rapport-Sauvy, 38: '[...] Walen en Vlamingen leven apart van elkaar. Het zijn twee gemeenschappen die maar geen eenheid willen worden en waartussen geen wisselwerking bestaat. Men blijft zijn eigen taal spreken, die van generatie op generatie wordt doorgegeven. Er is amper migratie tussen beide regio's, zodat de taalgrens tussen beide etnische groepen nauwelijks verschuift'.

30 Vert. 'Pas na de opdeling van België zal Wallonië volop de vruchten plukken van de offers die van haar worden verlangd, en tegelijk zal het draagvlak daarvoor toenemen'. Rapport-Sauvy, 47.

Reacties op het rapport-Sauvy

Het rapport-Sauvy kwam uit begin maart 1962. Een ongunstiger moment was haast niet denkbaar. De eenheidswetten, een pakket bezuinigingsmaatregelen van de regering-Eyskens, hadden veel sociale onrust gezaaid.³¹ In de winter van 1960/1961 brak er in Wallonië een grote staking uit, waarvan de Waalse vakbondsman en oud-verzetstrijder André Renard de leiding had. Tijdens heftige confrontaties tussen demonstranten en de rijkswacht vielen aan arbeiderszijde vier doden. Het giste in België. De sociale onrust baarde een nieuwe politieke beweging, de *Mouvement Populaire Wallon* onder leiding van dezelfde André Renard, die een radicale voorstander was van een autonoom Wallonië.³² Het lijkt erop dat de CEW zich door de *Mouvement Populaire Wallon* op sleeptouw liet nemen. Tegelijk laaide de taalstrijd op. In Brussel delibereerde het parlement over de vaststelling van de taalgrens, met alle emoties van dien rondom de overheveling van de Voerstreek van de Franstalige provincie Luik naar de Nederlandstalige provincie Limburg. Het rapport-Sauvy was zeer omstreden, omdat het van België een federale staat wilde maken met vergaande autonomie voor de gewesten. Sauvy joeg daarmee vele groeperingen tegen zich in het harnas, getuige de reacties niet alleen in de Vlaamse, maar ook in de Franstalige pers.³³ De tijd was nog niet rijp voor de federale gedachte. De Vlaamse politiek (met uitzondering van uiterst rechts) weigerde de staatkundige structuur ter discussie te stellen. Het idee om op de nationale begroting middelen af te zonderen voor een afzonderlijke Waalse gezinspolitiek was onbespreekbaar. Het Vlaamse dagblad *De Standaard* dreigde al met sancties: alle Vlamingen die in Wallonië te werk gesteld waren, moesten terug naar Vlaanderen. Dan waren de Walen nog verder van huis. Alleen de Vlaamse Volksunie, de meest rechtse politieke stroming, kon met het voorstel van Sauvy uit de voeten: hoe eerder de gewesten Vlaanderen en Wallonië op eigen benen kwamen te staan, hoe liever. Bij de Franstalige katholieken met als spreekbuis *La Libre Belgique* en *Gazette de Liège* en bij de Franstalige Brusselaars rond het dagblad *Le Soir* viel het postulaat dat België uit twee naties bestond, helemaal in verkeerde aarde. *La Libre Belgique* vond het een toppunt dat het idee uitgerekend van een buitenlander afkomstig was. *Le Peuple*, de krant van de Franstalige socialisten, verklaarde zich eveneens tegen de federalisering. Een regionaal gedifferentieerde bevolkingspolitiek was bespreekbaar, maar alleen met de inzet van provinciale en gemeentelijke subsidies. Zo'n decentrale aanpak kon ook de goedkeuring wegdragen van de Belgische koning, die behoorlijk in verlegenheid was gebracht door de oproep

31 Chantal Kesteloot, 'La Wallonie de la "Question royale" à nos jours (1950-2004)', in: Bruno Demoulin en Jean-Louis Kupper, ed., *Histoire de la Wallonie. De la préhistoire au XXIe siècle* (Toulouse 2004) 311-343, aldaar 317-321.

32 André Renard (1911-1962) was een kopstuk van de socialistische vakbeweging in België, het Algemeen Belgisch Vakverbond (ABVV) of *Fédération générale de Travail de Belgique* (FGTB), die in Wallonië een zeer grote aanhang had onder de arbeiders in de kolen- en staalindustrie.

33 [Centre de Recherche et d'Information Socio-Politiques (CRISP)], *Courrier Hebdomadaire* 156 (25 juni 1962) 1-12.

André Renard (midden) tijdens een manifestatie in Luik, 1962.

Bron: *Wallons d'ici et d'ailleurs*, Charleroi 1996.

om de eenheid van het land op te heffen. De Franstalige christen-democraten rond het blad *Rénovation Wallonne* wilden die weg ook wel bewandelen, zolang federalisering niet haalbaar was. Principieel waren zij geen tegenstander van een federaal België.

Eigenlijk schaarde alleen de Waalse socialistische pers (*La Wallonie* [Luik], *L'Indépendance* [Charleroi]) en de *Mouvement Politique Wallon (Combat)* zich zonder meer achter het rapport-Sauvy en de daarin vervatte gedachte van een federaal België als voorwaarde voor een demografische verjonging van Wallonië.

De politieke spanningen liepen zo hoog op dat de voorstellen van Sauvy door Brussel niet in overweging werden genomen. In plaats daarvan gaf de regering de Luikse econoom Albert Delpérée opdracht voor een nieuw rapport dat reeds in juli 1962 klaar was.³⁴ Hij behandelde de problematiek van de vergrijzing en bevolkingsdaling in een Belgisch kader en richtte de focus helemaal op de dreigende schaarste op de nationale arbeidsmarkt en de negatieve gevolgen daarvan voor de economische groei. Het belangrijkste was de balans tussen de actieve en de inactieve bevolking te herstellen. Aan die andere balans – het demografisch evenwicht tussen Wallonië en Vlaanderen – had Delpérée duidelijk geen boodschap. Zo werd de etnische angel uit de politieke discussie gehaald. Delpérée

34 A. Delpérée, 'Politique de la population et de la famille', *Revue belge de sécurité sociale* 7-8 (juni-augustus 1962) 921-984, aangehaald bij Robert André, 'Wallonie 1831-1996. D'une forte croissance à une régression potentielles', 23.

wilde de immigratie van buitenlandse arbeidskrachten stimuleren om de zware industrie, die grote behoefte had aan goedkope, laaggeschoolde arbeidskrachten, vooruit te helpen. Indirect was daarmee ook een Waals belang gemoeid.

De ontvangst in Nederland

Het rapport-Sauvy is Nederland niet onopgemerkt voorbij gegaan. Vooral de Limburgse pers interesseerde zich voor wat er zich bij de zuiderburen afspeelde. In mei 1962 berichtte *De Nieuwe Limburger* in de context van de kwestie over de Voerstreek dat Wallonië het aan zichzelf had te danken dat het hoogtepunt van haar macht voorbij was: 'Maar de Walen hebben zichzelf verdund ...'.³⁵ Dezelfde krant, spreekbuis van rooms-katholiek Limburg, publiceerde in juni 1962 een uitgebreider artikel dat de conclusies van het rapport-Sauvy met instemming begroette: het neomalthusianisme was de oorzaak van de economische en demografische crisis in Wallonië.³⁶ Weliswaar baseerde de Parijse demograaf zijn conclusies niet op de algemeen christelijke moraal – DNL situeerde Sauvy links van het politieke midden, wat niet juist was – maar dat was niet erg. Christenen met een vaste norm hoorden ook graag van een ander dat ze gelijk hadden: het neomalthusianisme loonde niet. In Nederland heerste welvaart en die was mede te danken aan een evenwichtige leeftijdsopbouw met een brede laag jonge mensen, die veel meer dan de ouderen ontvankelijk waren voor de nieuwste technische ontwikkelingen. De opinie van *De Nieuwe Limburger* kwam er kort gezegd op neer dat Nederland niets te vrezen had van bevolkingsdaling zolang het maar een christelijke natie bleef.

Het *Limburgs Dagblad*, dat veel in de Mijnstreek werd gelezen, concludeerde dat Wallonië zichzelf had gestraft met ontvolking en vergrijzing.³⁷ De socialisten waren daarvoor verantwoordelijk. Gedurende drie generaties had Wallonië onder invloed van marxistisch-materialistische denkbeelden de bronnen van leven laten opdrogen. Als gevolg van geboortebeperving versmalde zich de groep van de actieve bevolking, terwijl de groep van de oudere bevolking, die ten laste kwam van het geheel, steeds breder werd. 'De natuur heeft zich gewroken', kopte het *LD*. Het materialisme heeft Wallonië aan de rand van de afgrond gebracht. Het stimuleren van immigratie werd door het *LD* getypeerd als een noodoplossing, een lapmiddel. Meer heil verwachtte deze krant van een doelmatige gezinspolitiek, bestaande uit verhoogde kinderbijslagen, grotere fiscale tegemoetkomingen voor jonge gezinnen. Maar een afzonderlijke gezinspolitiek voor Wallonië met differentiële gezinsvergoedingen op basis van de gesproken taal, vond het *LD* geen verstandig beleid. Ook Vlaanderen moest instrumenten in handen krijgen om het materialisme en neomalthusianisme op een afstand

35 'Waalse uitval tegen Vlaams "opdringen" in de Voerstreek – Rapport Sauvy moet Wallonië redden', *De Nieuwe Limburger*, 30 mei 1962.

36 'Wallonië raakt door vergrijzing achterop. Technische ontwikkeling vraagt jonge mensen', *De Nieuwe Limburger*, 8 juni 1962.

37 [Jos J.G.], 'De natuur heeft zich gewroken. Bronnen van leven in Wallonië opgedroogd', *Limburgs Dagblad*, 23 maart 1962. Jos Gieten was hoogleraar pedagogiek aan de KU-Nijmegen (1949-1969).

te houden. De belangrijkste bijdrage van het rapport-Sauvy was dat België zich was gaan bezinnen op de schadelijke gevolgen van de materialistische levenshouding van velen van zijn burgers. Kinderrijkdom blijkt echte rijkdom te zijn. Dat was volgens het *LD* de wijze les van het rapport-Sauvy. In een redactioneel artikel werd het nieuwe inzicht nog eens onderstreept: economische beweegredenen voor geboortedaling – het woord geboorteregeling durfde men niet op te schrijven – waren niet steekhoudend.³⁸

Besluit

Sauvy ging er prat op dat hij als statisticus alleen een boodschap had aan cijfers en niet aan ideologieën. Toch kunnen wij ons niet aan de indruk onttrekken dat Sauvy beïnvloed was door de denkbeelden van zijn opdrachtgever, de *CEW*, die een verklaard voorstander was van de federalisering van België. Sauvy gooide de knuppel in het hoenderhok door op te komen voor de sociale federalisering van België, maar de tijd was er niet rijp voor. Zijn plan om met demografische oplossingen de economische en politieke problemen van Wallonië te verhelpen, werkte niet. Eigenlijk kwam het rapport-Sauvy vijftien jaar te laat. Als het in 1947 was verschenen had het de naoorlogse geboortegolf een extra push kunnen geven. In 1962 kondigde de volgende fase van de vruchtbaarheidsdaling zich al weer aan. Spoedig kwam de anticonceptiepill op de markt, waarna de geboortecijfers verder omlaag gingen. Na 1962 ebde het debat over het bevolkingsvraagstuk weg, om plaats te maken voor het debat over de oorzaken van de de-industrialisatie van Wallonië.³⁹ De sterk verouderde structuur en de lage productiviteit van de Waalse industrie was misschien nog wel een groter probleem dan de stagnerende bevolkingsgroei.⁴⁰

Heeft Nederland nog iets geleerd van de demografische crisis in Wallonië? Je kunt niet zeggen dat er geen belangstelling was voor de debatten die zich bij onze zuiderburen afspeelden over de bevolkingsontwikkeling. Afgaande op de reacties in de Limburgse pers versterkte de uitkomst van het rapport-Sauvy het idee dat bevolkingskrimp de vrucht is van moreel verval. Zolang Limburg maar niet zou toegeven aan het materialisme en trouw bleef aan de katholieke leer inzake geboorteregeling, hoefde men niet te vrezen voor Waalse toestanden. Het is opmerkelijk hoe naïef sommige Limburgse opinieleiders waren als zij voor de opgave stonden om nieuwe maatschappelijke verschijnselen te duiden. Nog geen vijf jaar later was ook in Limburg het hek van de dam.

38 'Herzien inzicht', *Limburgs Dagblad*, 23 maart 1962.

39 Philippe van Praag, 'Demografische ontwikkeling van de Zuidelijke Nederlanden circa 1800-circa 1975', 105.

40 Roeland C. van Geuns, *De transformatie van een oud industriegebied. Wallonië, voorbeeld of geval apart?* Diss. Universiteit van Amsterdam (1990).